

Gimnazistas

Raseiniuose „ant kvatieros“

Ilgiausią kelionę, ateitį, likimą išeinama paprastai, kasdieniškai, žengus pirmuosius žingsnius gerai žinomu taku, šaligatviu, įsukus į įprastą kelią...

1935 metų rudenį Jonas su tėvu vėl dardėjo dvikinkame vežime Perkūnkeliu. Tik nebe į Eržvilką – Raseinių link. Apsvarstę visus prieš ir už (vienas svarbiausių argumentų buvo nuotolis ir keliai, pavasario potvynių ir rudens darganų metu vietomis tapdavę sunkiai pravažiuojami), iš artimiausių miestų, kuriuose buvo gimnazijos, pasirinko Raseinius. Iki jų 24 kilometrai, arčiau negu iki Tauragės ar Jurbarko. Tačiau pabjurus orams, kai Perkūnkelis ruožais virsdavo ratų ašis siekiančia purvyne, tikru „perkūnkeliu“, tekdavo daryti lankstą ir važiuoti per Viduklę. Kelionė pailgėdavo.

Bet vis dėlto Raseiniai! Žemaičių žemės centras ir sostinė. Miestas, kuriame Vinco Grybo Žemaitis, ant aukšto posto, stovėdamas, tarsi apžvelgia visas žemes, ištiesta į

priekį ranka tarsi sako, kad visa aplinkui yra mūsų turtas ir gyvenimas, čia ir ten, ir kiek akys užmato, tarsi pasirengęs žengti žingsnį ir suskubti visur, kur reikalinga darbininkams padėti ar priešus sudrausti. Tik prieš metus, 1934 metų vasarą, per Jonines tą paminklą dalyvaujant dvidešimt penkių tūkstančių žmonių miniai, atidengė prezidentas A. Smetona. Jonas dar nebuvo paminklo matęs.

Raseiniai – sena žemaičių žemė, istorinė Žemaitijos sostinė. Vietovės vardas pirmą kartą paminėtas karaliaus Mindaugo 1253 metų aktuose. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais Raseiniuose gyveno Žemaičių seniūnas – aukščiausias administracinės srities viršininkas. Mieste buvo laikomas Žemaičių žemės archyvas, posėdžiavo žemaičių teismai. Į Raseinius, į savo suvažiavimus-seimečius, suvažiuodavo bajorai. Išsistatę palapines į pietus nuo miesto plytinčioje Stonų lygumoje, jie čia posėdžiaudavo, puotaudavo, rengdavo kariuomenės pratybas... Daugybė kariuomenių amžių amžiais ėjo per apylinkes ir miestą kovodamos tarpusavyje ir niokodamos kraštą. Puldinėjo kryžiuočiai, žygiavo ir traukėsi švedai, prancūzai ir rusai... Su rusų kariuomene 1831 metais Raseiniuose kovojo sukilėliai. Ties Raseiniais vyko smarkūs Pirmojo pasaulinio karo mūšiai. Vokiečių okupacijos metais miestas labai suvargo, gyventojų sumažėjo kone perpus. Nepriklausomybės laikotarpį raseiniškiai pradėjo paskelbdami „Raseinių respubliką“. 1918 metų pabaigoje, vokiečiams traukiantis, o centrinei Lietuvos vyriausybei dar nesustiprėjus, susirinkę į mitingą raseiniškiai įkūrė savivaldos komitetą ir pasivadino „Raseinių respublika“. Komitetas suorganizavo miliciją ir, perėmęs miestą savo žinion,

pradėjo rūpintis piliečių reikalais. „Respublika“ neblogo tvarkėsi, išleido netgi du pašto ženklus: „Raseinių pašta 7 kapeikos“ ir „Raseinių pašta 3 kapeikos“. „Respublikos“ globon prašėsi priimami ir Betygalos, Girkalnio, Nemakščių apylinkių atstovai... Buvo netgi pasiūlymų įkurti atskirai nuo Lietuvos Tarybos besitvarkančią „Žemaičių respubliką“. Tačiau centrinei Lietuvos valdžiai sustiprėjus, „Raseinių respublika“ nustojo gyvuoti.

Pervaziavus Šlyną, iki Raseinių dar lieka apie 10 kilometrų. Įsižiūrėję į tolumą, keleiviai išvysta dunksančius dominikonų vienuolyno ir bažnyčios mūrus, susispietusius apie juos miesto namus. Renesansiniai vienuolyno ir bažnyčios mūrai sunkūs, masyvūs, rimti. Jie tartum liudija XVII amžiuje įsikūrusių Raseiniuose vienuolių dominikonų nusiteikimą laikytis šios žemės nepaisant visų negandų. Bet ne jas prisimena keleiviai, žiūrėdami, kaip palengva artėja miestas. Istorijos audros, liepsnos, aistros, balsai nušniokščia, susigeria į žmonių atmintį, kaip į žemę susigeria staiga užklupusių liūčių srautai. Važiuojant Stonų lyguma, matyti, kaip kažkieno pabaidytas virš šventoriaus pakyla paukščių būrys ir, apsukęs ratą, kone be garso vėl sutupia į medžius. Niekas neprimena kadaise šioje lygumoje šurmuliavusio gyvenimo – su margo mis palapinėmis, žirgais, ginklais ir vėliavomis besipuikuojančiais bajorais... Tik šen ir ten ganosi miestelėnų karvės ir vienodai risnoja arkliai.

1935 metų rudenį Jonas tapo Raseinių gimnazijos ketvirtos klasės moksleiviu. Susirado butą: Prūdo gatvėje, prie užtvenkto Raseikos upelio. Šeimininkė Eleonora Norvaišytė nuomojo du namo kambarius; viename pati gyveno, o kita-

me laikė tris mokinius. Lovos kone užpildė visą mokinių kambarį. Buvo ankšta ir drėgnoka. Šeimininkei reikėjo mokėti šešis litus per mėnesį ir atvežti maisto produktų, iš kurių ji ruošdavo moksleiviams valgyti. Kaimynystėje buvo ir daugiau gimnazistų; kitame namo gale gyveno tą pačią klasę lankiusi M. Grabauskaitė.

Mokykla buvo miesto centre, Ančakių gatvėje, dviejų aukštų mūriniame name su mansarda. Pirmajame aukšte buvo dvi klasės, mokytojų kambarys ir dar viena patalpa, į kurią mokiniai susirinkdavo per pertraukas pasišnekti, aptarti neatidėliotinus reikalus ir gimnazistų gyvenimo peripetijas. Per didžiąją pertrauką čia buvo prekiaujama kava ir bandelėmis. Nuskardėjus skambučiui, moksleiviai skubėdavo į klases. Mediniai laiptai į antrąjį aukštą bildėjo nuo daugybės kojų – antrajame aukšte buvo keturios klasės. Iš antrojo aukšto laipteliais patekdavai į mansardą, joje buvo fizikos kabinetas ir biblioteka. Tačiau patalpų mokyklai trūko. Todėl buvo nuomojamas dar vienas pastatas toje pačioje Ančakių gatvėje. Mokiniai pakrikštijo didįjį pastatą „dvaru“, o mažąjį – „kumetynu“. Kad patalpų trūko, matė ir valdžia. Moksleivių žurnalo „Ateitis“ Raseinių korespondentas 1937 metų gruodžio numeryje rašė: „XI. 25 gimnaziją aplankė Šviet. Ministeris J. Tonkūnas. Švietimo Ministeris atvažiavo pažiūrėti, kokios yra gimnazijos patalpos ir pamatęs, kad patalpos yra nepakenčiamos, prižadėjo pastatyti Raseiniuose naują gimnaziją.“ Pažadą ištesėjo. 1939 metais miesto pakraštyje iškilo modernus trijų aukštų pastatas, į kurį ir iš „dvaro“, ir iš „kumetyno“ persikėlė Raseinių gimnazistai. Tai buvo tikri rūmai: šviesūs langai, erdvios klasės, parketo grindys...

Mokyklą Raseiniuose įsteigė vienuoliai pijorai. „Metuose 1742 kunigaj Pijaraj Rasejniuosi pradieje waikus mokiti pagal naujos mokslu pažinties“, rašė vyskupas M. Valančius „Žemaičių Vyskupystėje“. Iš pradžių mokykla buvo dviklasė, vėliau išsiplėtė. Pijorai mokė tikybos, lotynų, lenkų kalbų, gamtos ir tikslųjų mokslų, mokyklą gerai aprūpino knygomis ir kitomis mokymo priemonėmis. Turėjo tiems laikams didelę – apie 1700 knygų – biblioteką. Po Kražių mokyklos Raseinių pijorų mokykla buvo žymiausia Žemaitijoje. Pralaimėjus 1831 metų sukilimą, rusai uždarė pijorų vienuolyną ir panaikino mokyklą. Liko parapinė mokykla, vėliau iš Kauno buvo atkelta penkiaklasė bajorų mokykla. Dėstoma buvo rusiškai; lietuviškai ir lenkiškai kalbėtis draudė. XX amžiaus pradžioje veikė dviklasė, vėliau keturklasė Raseinių miesto mokykla. Atkūrus nepriklausomybę, raseiniškiai suskato steigti lietuvišką mokyklą. Raseinių gimnazija („Raseinių valdžios gimnazija“) buvo įsteigta 1919 metų sausio 10 dieną. Pirmuoju jos vedėju tapo J. Remeika, keturiose klasėse mokėsi 74 mokiniai, dirbo 7 mokytojai. Per dešimt metų moksleivių padaugėjo beveik keturgubai, moksleivių labai pagausėjo 1936 metais uždarius gimnaziją Kražiuose.

Tačiau naujuosiuose mokyklos rūmuose teko mokytis tik paskutinėje, aštuntoje, klasėje. Atvykus iš Eržvilko progimnazijos, ir „dvaras“ Ančakių gatvėje atrodė tikras dvaras. Ketvirta klasė buvo antrajame pastato aukšte, šiaurės vakarų kampe.

Dienos pabiro, nuriedėjo viena paskui kitą. Nebuvo vieniša – toje pačioje klasėje mokėsi A. Steponaitis iš Rutkiškių

kaimo; su juo kartu lankė Eržvilko progimnaziją. Ir Raseiniuose su Alfonsu „suvalgė ne vieną pūdą druskos“. Pagyvenęs metus drėgname kambaryje „prie prūdo“, Jonas kartu su Alfonsu pradėjo ieškotis geresnės vietos. Susiradę metus gyveno Ančakių gatvėje pas šeimininką ukrainietį, kurio žmona lietuviškai kalbėjo su juokingomis klaidomis. Po metų vėl išsikėlė, bet nebesiskyrė iki mokslų pabaigos. Linksmiausiai gyveno „Gulbinienės gimnazistų bendrabutyje“. Gulbinienė leido į gimnaziją du savo vaikus – dukterį Apoloniją ir sūnų Bronių. Atsikraustė pati į Raseinius, išsinuomojo dalį namo – keturis kambarėlius ir virtuvę. Priėmė daugiau mokinių: atsikėlė Alfonsas su Jonu ir būrys mergaičių. Be Apolonijos Gulbinaitės, dar gyveno Teresė Mečėjūtė, Vincė Pratapaitė, Eleonora Girdzijauskaitė, Teklė Petraitytė ir Elena Lukminaitė. Vieni vyresnių, kiti jaunesnių klasių, bet gyveno linksmi, draugiškai. Tačiau po metų, Gulbinienei grįžus atgal į savo ūkį, ir jos gyventojams teko kraustytis.

Rytais vis taip pat bundantis miestas: bildesiai namuose, kuriamos krosnys, langines atveriantys krautuvininkai, baigiantys rytinį darbą gatvių šlavėjai, miestiečiai ir ūkininkai prekyvietėje... Ir pavieniui bei būreliais miesto centro link traukiantys gimnazistai. Jei ne jie, miestas atrodytų nykus, nuobodus ir senas, miestui trūktų vilties. Berniukai šauniai atsmauktomis rudo aksomo kepurėmis, mergaitės rudomis suknelėmis su juodomis prijuostėmis. Tėvų ir šalies viltis. Brangi, todėl nelepinama, reikliai prižiūrima. Gimnazistai privalėjo laikytis tam tikrų tvarkos taisyklių. Buvo privaloma dėvėti uniformą. Bet niekas tuo nesipiktino. Mažytėmis, gerai apgalvotomis detalėmis ir dėvint vienodą uniformą galima išsiskirti. Nėriniai, plaukų sruogos mergaitėms, pastatyta apykaklė, į šalį pasukta gimnazisto kepurė, mažus

žvilgsnis, poeto išvaizda berniukams. Tiesa, klajoti po nakties gūdumas kaip romantiškiems Goethe's, Schillerio, Heines herojams nebuvo leidžiama. Po devintos valandos vakaro gimnazistai jau turėjo būti namuose. Taip stengtasi, kad jie per anksti neparagautų civilizacijos nuodo. Nors nedaug jo ir tepasiekdavo atokiai nuo didmiesčių esanti miestelį. Bet vis dėlto, pavyzdžiui, kinas. Amerikos lietuvis K. Lukšys buvo įrengęs gražų kino teatrą. Gimnazijos vadovybė nurodydavo, kuriuos filmus gimnazistai gali lankyti. Kartais eidavo visa klasė. Tačiau draudimai ne visad nugalėdavo magišką trauką, kurią skleidė afišos su besišypsančiomis gražuolėmis ir elegantiškais kino pasaulio didvyriais. Mokyklos inspektorius retkarčiais užeidavo į kino salę ir suregistruodavo uždrausto vaisiaus ragautojus. Kartą ir Jonas įkliuvo. Vieną pavasario popietę panoru, kaip dažnai pavasariais būna, išeiti, sujaukti, suardyti įprastinę gyvenimo tėkmę. Tad su draugu nutarė pamatyti „Indų kapą“. Deja, buvo užklupti gimnazijos inspektoriaus J. Matulionio, kurį galbūt tas pats pavasarinis nerimas irgi išginė iš namų.

Tėvams Jono mokslai Raseiniuose kainavo apie 500 litų per metus. Dideli pinigai! Tiesa, vasaros darbų ūkyje sūnus nesigynė. Dirbo lygiai su visais. Ganė, vėliau rugių laukuose ir dalgį sukdavo. Apie 1937 metus tėvas nutarė pasistatydinti naują tvartą su daržine. Didelio pastato pamatams reikėjo daug akmenų, žvyro. Iš laukų nepririnksi. Tėvas nusipirko iš ūkininko teisę išsirinkti iš per jo žemę tekančios Šaltuonos vagos akmenis. Jonas su dviem jaunesniais broliais – Juozu ir Antanu – rinko riedulius iš upės, rausė iš žemių, meistrai didžiuosius susprogdinus, vežė arkliais kelis kilometrus namo. Žvyro vežimus taip pat gabeno iš Šaltuonos.

Nuo šeštos klasės Jonas pradėjo ir Raseiniuose vieną kitą litą pelnytis. Gimnazistai, kuriems sunkiau sekėsi, ieškojo pagalbos, korepetitoriaus. Ypač pagalbos prisireikdavo prieš brandos egzaminus. Mokestis – vienas litas už valandą. Turtingesnieji mokėjo ir daugiau. Iš Jono per kelerius metus mokytų susidarytų visa – apie 25 gimnazistų – klasė. Net kalėjime teko lankytis – eidavo kalėjimo viršininko sūnaus mokytis. Ne visi su savo „mokytoju“ ir atsiskaitė, o draugams ir už ačiū galima padėti.

Uždarbis uždarbiu, bet svarbiausia paties mokslai.

Mokslai ir mokytojai

Mokytis nebuvo sunku. Atrodė, lyg atrastum ir tvarkytum paveldėtą turtą. Tik nebe motina ar tėvas atveria spintas, skrynias, podėlius, aiškina, kam kas skirta, kam reikalinga, kaip galima panaudoti, pritaikyti, o mokytojai arba knygos. Ir viskas greitai tampa paprasta, aišku, lyg seniai tau būtų žinoma ir priklausytų.

Po pirmojo trimestro klasės auklėtojas S. Slavėnas paskelbė, kad geriausiai trimestrą baigė M. Grabauskaitė, o antrasis – J. Kubilius. Taigi čia nebe Eržvilkas! Tačiau jau antrąjį trimestrą Jonas tapo pirmuoju mokiniu ir juo išliko iki mokslų pabaigos, išskyrus vieną trimestrą, kai Monika vėl jį pralenkė. Nerūpėjo lenktyniauti, tiesiog buvo lengva, įdomu, nesudėtingame provincijos miesto gyvenime tik mokslo pasaulis atrodė neišsemiamas ir nesibaigiantis.

Raseinių gimnazija buvo humanitarinės krypties, todėl daug dėmesio skirta kalboms, taip pat ir lotynų. Štai ko-

kie dalykai buvo dėstomi ir kiek jiems buvo skiriama valandų per savaitę įvairiose klasėse:

Dalykai	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Iš viso
Tikyba	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Lietuvių kalba	6	5	4	4	4	4	5	5	37
Vokiečių kalba	4	4	4	4	4	4	3	3	30
Antroji užsienio kalba					3	3	3	3	12
Lotynų kalba			5	5	5	5	5	5	30
Istorija	1	2	3	3	2	2	2	4	19
Filosofijos prop.							2	2	4
Geografija	2	2	2	2					8
Matematika	4	4	4	4	4	4	3	3	30
Gamtos mokslas	2	2	2	3			2		11
Fizika					3	3	3	3	12
Paišyba	2	2	2	2	2	2	1	1	14
Dailyraštis	1	1							2
Darbeliai	2	2							4
Fizinis lavinimas	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Muzika ir dainavimas	2	2	2	2					8
Iš viso	30	30	32	33	31	31	33	33	261

Per savaitę būdavo dvi tikybos pamokos. Ją dėstė gimnazijos kapelionas P. Durasevičius, sekmadieniais tai pat celebruodavęs mokiniams mišias ir sakydavęs pamokslą. Palengva vaikštinėdamas prieš klasę, kapelionas ramiu maloniu balsu dėstė gyvenimo ir tikėjimo išmintį. Tai bu-

vo tarsi garantas, kad pasaulis gerai ir teisingai sutvarkytas, kad vaikystėje iš motinos lūpų išgirstos tiesos yra tos pačios ir už namų sienų, tos pačios visiems. Ir pažymiais tikyba neskriaudė. Be to, dar „slaptoji“ ateitininkų veikla, kurią, oficialiai mokyklose uždraustą, taip pat globojo kapelionas – šiek tiek romantikos adatėlių jaunoms širdims.

Kas dieną – užsienio kalbų pamokos. Jonas mėgo kalbas. Pragmatiškiems šiuolaikiniams žmonėms gali atrodyti mažų mažiausiai keista – lotynų kalbai skirta tiek pat laiko, kiek ir gyvosioms užsienio kalboms! Juk pastarosios yra tarsi įrankis, ginklas, raktas... Tiesa. Tačiau tiesa ir tai, kad išsilavinimas nėra tik taikymui ir prisitaikymui reikalingos žinios, bet ir per sąlytį su autentiškais šaltiniais įgytas asmeninis ryšis su istorija, mokslu, kultūra.

*„Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? Quem ad finem sesse effrenata iactabit audacia tua? Patere iam tua concilia non scentis? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, nos ignorare arbitraris?“** – ritmiškai kylančiomis ir krintančiomis žodžių bangomis, įsiūbuotomis kadaise gyvenusiu žmonių, jų siekių, aistrų ir kovos, atsirita istorijos aidas į klasę, kurioje vyksta lotynų kalbos pamoka. Ją J. Kubiliaus klasei dėstė V. Kuliešius, buvęs karininkas, kovojęs Pirmojo pasaulinio karo austrų ir rusų fronte. Jonas mėgo lotynų kalbą. Ir neliepiamas mokėsi eilėraščių: Vergilijaus, Ovidijaus, Horacijaus...

*Exegi monumentum aere perennius
Regalique situ pyramidium altius,*

* Marcus Julius Cicero. Oratio in Catilinam prima.

*Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Possit diruere aut innumerabilis
Annuorum series et fuga temporum,*

– skaitė Horacijaus eilutes, ir jos atrodė tarsi iš kieta, skaisčiai balto marmuro iškaltos, nė kiek nenublukusio praėjus metų virtinei, genamai laiko vėjo. Dėl šio pomėgio (moksleivių „Ateities“ žurnale buvo keliskart paminėta, kad lotynų kalbos mįslės, skelbtas žurnale 1937 metais, atspėjo raseiniškis Jonas Kubilius) pelnė lotynisto vardą. Apie tai parašė Raseinių korespondentas, tiesa, „Kreivų šypsenu“ skiltyje. Viename „Ateities“ numeryje šioje skiltyje buvo išdėstytas ir kitas, „neoficialus“, Raseinių gimnazistų požiūris į romėnus, o kartu, matyt, ir į lotynų kalbą: „Raseiniškių juodraščius pavarčius. (Pastaba juodraščio viršely.) „Nuplaukė romėnai, kaip sidabriniai debesys, kaip Stasikė, kaip Adzikė...“ (1937 m. balandis).“

Kartą, po daugelio metų, teko sutikti žmogų, su kuriuo kalbėjosi tik lotyniškai. 1969 metų pavasarį Vilniaus universiteto rektorius J. Kubilius vyko traukiniu į Poznanės universiteto 50 metų jubiliejų. Kuznicoje persėdęs į lenkų traukinį, kurį laiką kupė buvo vienas. Už kelių stotelių įlipo dar vienas keleivis. Užkalbino profesorių lenkiškai. J. Kubilius paaiškino lenkiškai nekalbąs ir leido suprasti, kad bandytų kalbėti kita kalba. Tačiau taip ir nesusikalbėjo. Tada lenkas paklausė:

– *Loqueris, domine, latine?*

– *Si, domine, loquor...*

Ir iki pat Varšuvos pokalbis, kad ir kliūdamas, stabčiodamas, plaukė lotyniškai. Lenkas keleivis vokiečių okupacijos metais baigė pagrindinę kunigų seminariją, kurioje lotynų buvo vienintelė užsienio kalba.

Pagrindinė užsienio kalba Raseinių gimnazijoje buvo vokiečių, o vėliau, išryškėjus nacių Vokietijos priešiškamui Lietuvos atžvilgiu – prancūzų. Vokiečių kalbos Raseiniuose mokė P. Rolofaitė, vėliau – J. Šmulkštys. Aštrialiežuviai, kelis kartus pastebėję mokytoją P. Rolofaitę, grįžtančią namo kartu su mokytoju B. Ketarausku, kuri dėl papurusių žan- denų mokiniai pravardžiavo Šeškum, sukūrė dvieilį:

*Durch die Fichten, durch die Tannen
Jagt Herr Scheschkus seine Dame.*

Mokytojai dvieilis kažin ar būtų patikęs.

Užsienio kalbos pirmiausia buvo kelias į didžiąją Europos kultūrą, klasikinės literatūros lobynus. Gimnazistai skaitė Goethe's, Schillerio, Heinės kūrinius, mokėsi mintinai. Jonas mokėsi ir neliepiamas, tiesiog traukė klasikinės vokiečių poezijos spindėjimas, minties, vaizdo ir jausmo darna. Galėjo deklamuoti ilgas ištraukas iš Schillerio „Das Lied von der Glocke“ – daugiabalsės, sodrių vaizdų gausa švytinčios poemos apie prasmingo darbo džiaugsmą:

*Das ist's ja, was den Menschen zieret,
Und dazu ward ihm der Verstand,
Das er im innern Herzen spüret,
Was er erschafft mit seiner Hand.*

Beveik gyvenimo programa, minčių ir darbų tapatumo principas.

*Kaip sunku taps juo vadovautis vos po kelerių metų tiems
jauniems žmonėms, dabar gimnazijos suolo besiruošian-
tiems laisvam gyvenimui!*

Nuo penktos klasės prasidėjo antros užsienio kalbos – prancūzų – pamokos. Kita kalba, kita intelektualioji tradicija, kita kultūros žemė. Paskaitinėjęs dvitomę V. Dubo „Prancūzų literatūros istoriją“, panoro skaityti originalo kalba. Išsirašė iš Prancūzijos Alfonse de Lamartine „Méditations poétiques“ ir skaitė vartydamas žodyną šio XIX amžiaus prancūzų romantiko elegijas, su kiekvienu žodžiu, kiekviena įveikta eilute vis labiau jausdamas poetą kadaise gaubusią melancholiją ir liūdesį dėl nesustabdomai bėgančio laiko:

*Temps jaloux se peut-il que ces moments d'ivresse
Où l'amour à longs flots nous verse le bonheur
S'envolent loin de nous de la même vitesse
Que les jours de malheur?*

Visuotinės literatūros kursas buvo sujungtas su lietuvių kalba ir literatūra. Lietuvių kalbą dėstė B. Saladžiūtė, o paskutinėje klasėje – B. Kalinauskas, jis taip pat dėstė psichologijos ir filosofijos pradmenų kursą. Lietuvių kalba taip pat gerai sekėsi. Mokytoja B. Saladžiūtė kartą net rekomendavo savo mokinių vienam karininkui kaip stilistą, galintį pataisyti karininko straipsnį apie kulkosvaidžių naudojimą. Dėl netaisyklingos kalbos žurnalas straipsnį buvo atmetęs. Lietuvių kalba ir literatūra vis dėlto arčiausiai namų, širdies ir viso gyvenimo. Be to, dar pagunda rašyti patiems. Retas gimnazistas jai atsispyrė. Literatūrinė kūryba viliojo kaip kelias, kuriuo galima išeiti į platesnes erdves, bent jau į literatūrinių moksleivijos žurnalų puslapius. Arba bent jau patraukti patinkančios gimnazistės ar gimnazisto dėmesį. O kartais gana, jei bendraklasiai pasijuoks iš sklandžiai sudėtų humoristinių eilių, kaip „pogrindi-niame“ J. Kubiliaus klasės laikraštėlyje „Kalatauka“. Gimnazistai, pirmųjų širdies virpesių įkvėpti, kūrė lengvus, dainingus

*1938 m. Raseinių gimnazijos šešta klasė su auklėtoja Graužiniene.
Pirmoje eilėje pirmas iš dešinės – J. Kubilius.*

eilėraščius, tačiau neretai, pabandžius imtis visuotinės reikšmės temų, atsirasdavo „septyni peiliai kruvinoj širdy“ ir kitos žodinės įmantrybės. „Rašymo saldumą“ J. Kubilius pabandė dar antroje Eržvilko progimnazijos klasėje. Tačiau du stori kūrybos sąsiuviniai kartu su dienoraščiais dingo neramių laikų vėjuos. Dingo ir 1938 metais „Liurdo“ žurnalo premijuota novelė „Susitaikymas“.

Po daugelio metų, su šypsena prisimindamas savo literatūrinius bandymus, profesorius tarstelėjo: „Gal ir gerai kad dingo...“

Rūpėjo ne tik išbandyti savo jėgas, bet ir gilesni kūrybos dalykai, slaptosios kūrybos jėgos, priežastys, spyruoklės. Atidžiai skaitė „Ateityje“ spausdinamus straipsnius, gvil-

denančius amžinuosius klausimus: kas yra menas, kodėl žmonės kuria. Įsitraukė į gimnazijos jaunųjų literatų veiklą, tačiau ne beatodairiškai, o neužmiršdamas, jog yra ir kitų įdomių dalykų. Pavyzdžiui, tikslieji mokslai.

Eržvilke su draugais darytų chemijos eksperimentų – paraiko gamybos bandymų – Raseiniuose nebeteko pratęsti. Išdai gos neberūpėjo. Atskiro chemijos kurso taip pat nebuvo. Tačiau susirado ir perskaitė A. Holemanno „Organinės chemijos vadovėlį“, A. Smitho „Bendrosios ir neorganinės chemijos pagrindus“. Užtat nuo penktos klasės tris valandas per savaitę buvo dėstoma fizika (aštuntoje klasėje viena valanda buvo skiriama kosmografijai). Jos pagal K. Šakenio vadovėlį mokė B. Ketarauskas. Fizikos prietaisų buvo nedaug, kai ką moksleiviai patys pasigamindavo. Pavyzdžiui, Rumkorfo ritę, kuri prijungta prie elektrinio žibintuvėlio baterijų sukurdavo aukštos įtampos kintamąją elektros srovę. Vienas jos pritaikymų buvo toks: suradę gimnazistą, neišmanantį kuo tai kvepia, pakviesdavo dalyvauti „eksperimente“ ir duodavo palaikyti antrinės apvijos laidą. Prijungęs bateriją, galėjai stebėti padėjėjo reakciją, kuri būdavo trumpa ir kartais audringa.

Fizika supažindino su radiju. Moderniųjų ryšių technologijų amžiaus žmogui sunku besuprasti tą jaudulį, kai laukų tyloje rymančios sodybos kambarėlyje radijo ausinėse per traškesius, ūžesius, neaiškios kilmės garsus pasigirsta balsas ar muzikos melodija, atsklindantys iš tolimo miesto, sugauti vielinės antenos, ištemptos ant dviejų karčių tarp trobos ir malkinės, perėję per kelias paties sulituotas detales, kurių paskirtį ir veikimą žinai ir gerai supranti. Išstudijavęs visą prieinamą literatūrą apie radiją, Jonas tėviškėje pasigamino detektorinį radijo imtuvą, per kurį girdėjosi Kaunas ir dar kelios radijo stotys, vėliau Raseiniuose pasigamino ir lempinį, iš pradžių –

vienos lempos. Įdėtas į paties pasigamintą rudai nudažytą ir poliruotą dėžutę atrodė kaip pirktinis. Vėliau pasidarė ir trijų lempų imtuvą, panaudojęs schemą iš Lietuvos trumpųjų radijo bangų mėgėjų draugijos leidinio. Tokių imtuvų apylinkėje dar niekas neturėjo. Fizika buvo rimtai susidomėjęs. Mokyklinio vadovėlio buvo per maža, tad susirado V. Čepinskio septynių dalių „Fizikos paskaitas“ ir studijavo. Skaitytų knygų sąrašė pirmosios šešios dalys užrašytos vienoje vietoje, matyt, studijuota atsidėjęs. Galbūt iki soties, nes toliau sąrašas toks:

Maironis. Pavasario balsai; *J. Mackevičius-Nord*. Peliukės Mičės laiškai, I–II; *Mayne Raid*. Karo takas; *J. Eretas*. J. W. Goethe; *V. Solovjovas*. Šventosios istorijos filosofija, I–II ir t. t.

Tačiau vieną mokslą verta paminėti atskirai.

Matematikos apžavai

Kai J. Kubilius pradėjo mokytis Raseiniuose, čia jau nebuvo matematikos mokytojo B. Sipavičiaus, apie kurį buvo pasakojama daug keistų dalykų. Esą jis sakydavęs, kad tik Dievas gali mokėti matematiką penketui, mokytojas – ketvertui, o mokinsys – tik trejetui. Esą jis rašydavęs mokiniams nulį su dviem minusais ir savo jėgomis gaminęs lėktuvą. Matematikos mokė keletas mokytojų: L. Radvilas, E. Zavišaitė, J. Matulionis, o paskutiniaisiais metais – B. Ketarauskas. Tai buvo geras mokytojas, tačiau turėjęs keistenybių, kuriomis mokiniai kartais pasinaudodavo. Pavyzdžiui, nepakęsdavo kraujo. Tad bijantys, kad bus paklausti atsakinėti, kartais užsiimdavo skepetaite nosį ir pasiskųsdavo, jog bėga kraujas. Gudrybė visuomet pasisekdavo – mokytojas liepdavo eiti iš klasės, o „nelaimėliui“ to tik ir tereikėdavo.

Matematika J. Kubiliui sekėsi lengvai. Žinoma, ir mokytojai pastebėdavo, kad greičiau ir geriau susidoroja su užduotimis, namų darbais. Tačiau ne mokytojų dėmesys, pagyrimai ar patarimai lėmė, kad šis senas mokslas ėmė vis labiau ir labiau žavėti. Kaltas čia smalsus ir imlus protas, lyg šviesos spindulys šmižinėjantis po žinijos erdves ir dėl pačios savo prigimties negalintis slystėti paviršiumi, nepabandęs išiskverbti gilyn.

Ketvirtoje klasėje užsiprenumeravo moksleivių žurnalą „Šviesos keliai“ (vėliau „Mokslo dienos“) ir vasarą, ganydamas bandą, perskaitė straipsnelį apie paskutinę Ferma teoremą. Prancūzas Pierre de Fermat (1601–1665), teisininkas ir matematikas, studijuoto matematikos veikalo parašėje maždaug prieš 350 metų užrašė pastabą, kad lygtis $x^n + y^n = z^n$ neturi sprendinių sveikaisiais skaičiais, kai laipsnio rodiklis n didesnis už 2. Jis taip pat pridūrė, kad žinąs nuostabų šio teiginio įrodymą, tik parašėse yra per mažai vietos, kad galėtų jį užrašyti. Jonas pradėjo galvoti apie antrojo laipsnio lygtį, t. y. apie lygtį $x^2 + y^2 = z^2$, ir greitai sumojo, kaip galima rasti visus sveikuosius sprendinius. Kitą dieną patikrino savo mintis ant popieriaus. Jos buvo teisingos. Su bet kokiais sveikaisiais skaičiais m, n iš formulių $x = 2mn$, $y = m^2 - n^2$, $z = m^2 + n^2$ gaunamas lygties sprendinys. Vėliau sužinojo, kad šios formulės seniai žinomos, o iš jų gaunami sprendiniai vadinami Pitagoro trejetais. Tačiau patirtas atradimo džiaugsmas liko glūdėti lyg gyva kibirkštis, laukianti savo valandos.

Pitagoro trejetai, arba sveikieji lygties $x^2 + y^2 = z^2$ sprendiniai, yra sena klasikinės matematikos tema. Pitagoro matematinei mokyklai priskiriamas teiginys, vadi-

namoji Pitagoro teorema, teigianti, kad įžambinės kvadratas lygus statinių kvadratų sumai. Pitagoro trejetą atitinka statusis trikampis su kraštinėmis, kurių ilgiai reiškiami sveikaisiais skaičiais. Betyrinėdami stačiuosius trikampius pitagoriečiai atskleidė faktą, nesiderinusį su jų pasaulėžiūra. Tikriausiai jie geometrines atkarpas įsivaizdavo kaip taškų vėrinėlius, panašiai kaip mes įsivaizduojame smulkių rutuliukų karolius. Šitaip galvojant natūralu manyti, kad bet kurios dvi atkarpos turi bendrąjį matą, t. y. tam tikra, galbūt labai maža atkarpa telpa tiek į pirmą, tiek į antrą atkarpą po sveiką skaičių kartų. Tačiau pasirodė, kad tai neįmanoma, jei pirmoji atkarpa yra lygiašonio stačiojo trikampio įžambinė, o kita – statinis. Taigi egzistuoja nebendramatės atkarpos, – pasaulis yra sudėtingesnis, nei manyta. Taip, galima sakyti, baigėsi nerūpestinga žmonijos intelektualioji vaikystė. Tačiau Pitagoro trejetus atitinkantys statieji trikampiai yra toli nuo atsivėrusios pažinimo prarajos – visos trys tokių trikampių kraštinės turi bendrąjį matą.

Privalomas matematikos kursas teikė ne kažin kiek galimybių išibėgėti. Tačiau penktoje klasėje pasitaikė proga išmėginti jėgas. Kartu su bendraklasiu A. Steponaičiu ir aštuntoku K. Ambrozaičiu Jonas penktoje klasėje nuomojo vieną kambarį. Kazys turėjo aukštesniųjų klasių matematikos vadovėlius. Pradėjo juos vartyti, išigilino ir gana greitai įveikė. Gimnazijos matematikos kursas buvo nugalėtas, bet išismaginus norėjosi daugiau. Išsiruošė į miesto biblioteką. Rado ne kažin kiek. Daugiausia tai buvo A. Jakšto, bene vienintelio tais metais lietuviškai rašančio matematikos po-

puliarintojo, straipsniai: „Trys garsiausi matematikos klausimai“, „Dieviškoji proporcija. Matematiškasis dailės dėsnis“...

Net po daugelio metų profesorius J. Kubilius prisiminė apmaudą, kad negalėjo patenkinti jaunystėje užvaldžiusio žinių troškulio. Skurdžios buvo bibliotekos, tinkamų knygų neturėjo ir mokytojai.

Perskaitęs kone visa, ką Raseiniuose buvo galima perskaityti apie matematiką, ėmėsi savarankiškų matematinių tyrinėjimų. Vienas svarbiausių tuometinės mokyklinės matematikos klausimų – aritmetinė ir geometrinė progresijos. Aritmetinė progresija – tai skaičių seka, kurios nariai didėja (arba mažėja) vis pridedant (atimant) tą patį skaičių (skirtumą). Pavyzdžiui, 3, 7, 11, ..., arba 3, -1, -5, ... Geometrinės progresijos nariai kinta juos vis dauginant iš to paties skaičiaus (vardiklio), kaip antai 1, 3, 9, 27, 81, ..., arba $1, \frac{1}{2}, \frac{1}{4}, \dots$

Nesunku surasti tiek aritmetinės, tiek geometrinės progresijų tam tikro skaičiaus iš eilės einančių narių sumą. Tačiau aritmetinė ir geometrinė progresijos – tik dvi paprastos sekos iš neaprepiamos matematinių sekų įvairovės. Jonas sudarinėjo sudėtingesnes sekas, ieškojo dėsnų, kuriems paklūsta jų narių sumos. Ilgiausius puslapius skaitinių pavyzdžių ir formulių prirašė tyrinėdamas sumas $G_m = 1^m + 2^m + 3^m + \dots + n^m$, tirdamas atvejus $m = 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7$ ir kantriai ieškodamas bendros formulės. Visa tai darė neragindamas, nesigirdamas, vien tik tyrinėjimų aistrai numalšinti.

Matematiko šlovės neieškojo, bet ji tarsi pati prikibo. Kartą užėjęs pas bendraklasį, išgirdo, kaip vyresnieji jo kambario draugai triukšmingai sprendžia matematikos namų dar-

bū uždavinį. Žvilgterėjęs akies krašteliu, pamatė, kad uždavinys iš erdvės geometrijos, kuriam išspręsti reikia panaudoti trigonometriją. Pabandė patarti. Vyresnieji ironiškai pasišaipė. Vienas iš jų, matyt, norėdamas pabrėžti, kad tiek menkai tiki jaunėlio patarimais, kad net nebijęs rizikuoti dideliais gimnazisto kišenei turtais, tarė:

– Gausi penkis litus, jei išspręsi.

Po kelių minučių uždavinys buvo išspręstas. Atsakymas toks pat kaip knygoje. Vyresnieji nustebo. Dar labiau išpūtė akis, kai paklausinėję įsitikino, kad J. Kubilius išmano netgi sudėtingus aukštosios matematikos klausimus. Gandas apie matematiką Kubilių pasklido vyresnėse klasėse, pasiekė ir mokytojus. Tačiau žadėtų penkių litų vis tiek nepavyko išsireikalauti.

Matematika apžavėjo, atskleidė daug savo turtų. Tačiau kartą tarsi iš pavydo iškrėtė pokštą. Buvo brandos egzaminų metas. Geometrijos egzamino raštu išvakarėse ateitininkai organizavo Arškainių kaime gegužinę. Jonas irgi nuėjo. Buvo pradėjęs lankytis šokiuose, pramoko paprasto ir anglų valso, fokstroto, tango... Šoko iki vėlumos. Į Raseinius grįžo apie vienuoliką valandą vakaro, o dar buvo prižadėjęs bendraklasei paaiškinti vieną uždavinį. Užtruko iki vėlyvos nakties, kiek numigo – jau ir rytas. Egzaminui gavo nelengvą geometrijos uždavinį, kuriame buvo reikalaujama rasti sukinio tūrį. Greitai jį permanė, bet nelabai šviežia galva bespręsdamas apsiriko – parašė ne tą skaičių. Toliau visi skaičiavimai, žinoma, jau nebebuvo teisingi. Atsakymą gavo gana griozdišką. J. Kubiliaus geometrijos egzamino darbas buvo įvertintas trejetu su pliusu. Tačiau atsižvelgus į žinias ir mokymąsi per visus metus, brandos atestate buvo įrašytas penketas.

Matematiką globojanti mūza tikriausiai šypsojosi.

Nunquam otiosus

Vėlyvo rudens ar žiemos popietę belaukdamas, kada skambutis paskelbs pamokų pabaigą, žvilgtėri pro langą. Dar šviesu, tačiau, rodos, juste junti prieblandas, iš lėto besirenkančias iš daugybės neregimų erdvės porų. Pagaliau sargas paskambina, išleidžia susitvenkusius, tylos užtvarą spaudusius garsus: subilda suolai, durys, mediniais laiptais iš antrojo aukšto ritasi žemyn žingsnių ir balsų griūtis. Bet triukšmas greitai prityla, balsai ir žingsniai išsibarsto lauke. Mokykla tarsi susikaupia skambučių nebetrikdomiems svarstymams ir darbams. Po pamokų daugelis moksleivių dar pasilieka užsiėmimams būreliuose. Jų yra visokių: religinio auklėjimosi, jaunųjų literatų, fizikų ir matematikų, kraštotyrininkų. Buvo netgi kooperatininkų būrelis ir mokinių kooperatyvas „Viltis“, prekiaavęs rašymo reikmenimis, o per didžiąją pertrauką – bandelėmis, riestainiais ir kava.

Būreliai tikrai aktyviai veikė. Apie mokyklų gyvenimą korespondentai rašydavo į mėnesinį moksleivių žurnalą „Atėitis“. Štai ką rašo Raseinių korespondentas apie 1939 metų pabaigos dviejų savaitių gimnazijos gyvenimą:

„– XI. 13 susirinko istorininkai. Š. Jofė skaitė įdomų referatą. A. Bacerskas padeklamavo, ir globėjas mok. S. Lipnickas labai įdomiai papasakojo kelionės įspūdžius po Vilniaus kraštą.

– XI. 18 muzikos būrelis suruošė įdomų pasilinksminimą. Programą atliko muzikantai, choristai ir solistai...

– XI. 19 gimnazijos sporto salėj tarp gimnazijos šaulių ir Raseinių rinktinės įvyko krepšinio rungtynės rezultatu 76:25 gimnazijos šaulių naudai.

- XI. 22 susirinko gamtininkai. Čia dalyvauja tik jaunesnieji moksleiviai. Būrelį globoja mokyt. Žvironaitė.
- XI. 24 įvyko steigiamasis fizikų-matematikų būrelio susirinkimas. Valantinas paskaitė įdomų referatą, ir išsiringame valdybą: pirm. J. Kubilius (VIII), vicep. V. Valantinas (VIII) ir sekret. K. Špukas (VI). Būrelį globoja mokyt. B. Ketarauskas.
- XI. 25 jaunesnieji literatūrininkai labai įdomiai paminėjo Vinco Kudirkos 40-ties metų mirties sukaktį.
- XI. 25 gimnazijos sporto gražiojoje salėje įvyko „nabagų dvoikininkų“ ir „bedvoikininkų“ krepšinio rungtynės, kurias laimėjo vis dėlto „nabagai dvoikininkai“ rezultatu 70:20.
- XI. 25 septintokai suruošė be galo įdomų pasilinksminimą...
- XI. 28 vėl susirinko istorininkai. Šiometinis istorininkų veikimas daug gyvesnis ir įdomesnis. Šį kartą Kostelnickis paskaitė pusanтро sąsiuvinio didumo įdomų referatą. Referatas geniališkai nušviečia Eglėkalnio mūšio garbingas dienas...

Religinio auklėjimosi būreliai (RAB) buvo įsteigti mokyklose vietoj ateitininkų organizacijų, kai 1930 metais rugpjūčio 30 dieną švietimo ministro K. Šakenio aplinkraščiu buvo uždarytos „visos, be jokios išimties, politiškai visuomeninio pobūdžio moksleivių organizacijos visose Lietuvos mokyklose (vidurinėse ir aukštesniosiose bendrojo lavinimo ir specialinėse).“ Buvo palikti tik skautai, privalėję ugdyti jaunąją tautininkų kartą. Tačiau ir ateitininkai savo veiklos nenutraukė, kuri po paslapties skraiste jaunimui atrodė dar patrauklesnė. Iš pradžių slaptosios ateitininkų organizaci-

jos buvo persekiojamos, už dalyvavimą jų veikloje ir Raseiniuose iš gimnazijos buvo pašalinti keli moksleiviai. Tačiau vėliau konfliktų su ateitininkija, kurią rėmė krikščionys demokratai, o kuopeles globojo vietos kunigai, buvo vengiama.

Ateitininkų veikloje J. Kubilius pradėjo dalyvauti dar besimokydamas Eržvilko progimnazijoje. Sužinojęs, kad toliau mokytis vyksias į Raseinius, Eržvilko ateitininkų globėjas klebonas A. Petraitis įdavė laišką prašydamas įteikti Raseinių gimnazijos kapelionui P. Durasevičiui. Jau apsipratęs gimnazijoje J. Kubilius, pamatęs kapelioną skubantį koridoriumi, pabandė prisivyti ir atkreipti į save dėmesį. Nesisekė. Kapelionas žingsniavo neatsigręždamas. Tada išsidrąsino, timpltelėjo už rankovės ir šitaip susistabdęs įteikė laišką. Neužilgo Joną susirado dviem klasėm vyresnis gimnazistas S. Kosmauskas (vėliau – Panevėžio dramos teatro aktorius), jis ir įvesdino į ateitininkų veiklą.

Ateitininkų kuopelės (atskirai berniukų ir mergaičių) veikė visose klasėse. Rinkdavosi maždaug kartą per mėnesį pas vieną iš narių, gyvenusių erdvesniame bute. Skaitydavo ir aptardavo referatus, kartais kuris nors paskaitydavo savo kūrybos eilėraščių ar prozos. Kartais susirinkdavo visi mokyklos ateitininkai. Susirinkimai vykdavo dominikonų vienuolyne arba kur nors užmiestyje. Ateitininkai ir RAB nariai gilinosi į įvairius Bažnyčios vaidmens kultūrai ir socialinėms problemoms aspektus. „Bažnyčia ir sportas“, „Žmogaus sielos nemarumas“, „Bažnyčia ir kultūra“, „Bažnyčia ir socialinis klausimas“ – tai tik kelios J. Kubiliaus parengtų ir skaitytų pranešimų temos. Šapirografu buvo leidžiamas laikraštėlis „Jaunimo kelias“. Kartais RAB surengdavo viešus proginius renginius. 1937 metų gruodžio 19 dieną būrelio nariai surengė krikščionybės įvedimo Lietuvoje

550 metų sukakties minėjimą. J. Kubilius skaitė referatą „Krikščionybė Lietuvoje nuo aukštaičių krikšto iki dabartinių laikų“.

Kartą teko pabūti net gynėju „teisme“. Išpopuliarėjus „literatūriniam teismams“, panašų renginį organizavo ir religinio auklėjimosi būrelis. 1940 metų vasario 7 dieną buvo teisiamas Raseinių gimnazijos moksleivis katalikas. Kaltintojų ir gynėjų „komandas“ sudarė po tris žmones. Kaltinimai buvo sunkūs. Pareikšta, kad moksleivis nusikalto Bažnyčiai, nes „stokoja sąmoningumo ir praktikos moksliškame religingume, nesistengia giliau pažinti religijos ir doros dalykų“, nusikalto Tautai ir visuomenei, nes „nesistengia giliau pažinti tautos ir valstybės svarbiausių ir aktualiausių klausimų, per maža meilės darbui“, ir apskritai: „neremia lietuvių prekybininkų ir gimnazijos kooperatyvėlio. Veltui leidžia laiką kortuodamas, gerdamas alkoholinius gėrimus, lankydamas slaptus pasilinksminimus, užsiimdamas nereikalingais flirtais... Nesistengia tapti džentelmenu, blogai elgiasi, yra nestropus, neapsiskaitęs, neugdo asmenybės...“ Būta karštų debatų. Viena kaltintoja įsiaudrinusi išvadino mokinį niekšu ir pareiškė, kad jis nevertas savo vardo. Po to žodis buvo suteiktas gynėjams. Jonas Kubilius gynė nuo kaltinimų prieš valstybę. „Ateities“ korespondentas iš Raseinių rašo: „J. Kubilius (VIII) savo priešą J. Stašaitį gražiais argumentais suglamžė, J. Rimkevičiūtė (VII) neįstengė atsilaikyti prieš kaltintojo argumentus, St. Daktaravičius (VIII) stengėsi operuoti tikrais faktais.“ Taigi gynyba pralaimėjo, ir moksleiviui buvo paskirta bausmė „pasodinti iki gyvos galvos į sunkiųjų darbų kalėjimą prie plunksnos, knygos, gyvenimo praktikos ir Amžinosios išminties.“ Nešališkas korespondentas taip pat pažymi, kad „tokia rezoliucija

publikos buvo nemaloniai sutikta, ir daugelis kėlė klausimą dėl bausmės sušvelninimo.“

Ateitininkų centras Kaune vasaros metu organizuodavo ekskursijas „Gamtos draugas“. Į jas susirinkdavo moksleiviai iš įvairių Lietuvos gimnazijų. 1938 metų vasaros ekskursija su ateitininkais J. Kubiliui buvo pirmoji didesnė kelionė po šalį. Į Kauną susirinko apie 200 moksleivių, kartu vyko Vilkaviškio gimnazijos kapelionas kun. J. Dabrila, panevėžietis kun. A. Sušinskas, keletas studentų. Birželio 30 dieną garlaiviu „Lietuva“ keliautojai išplaukė Nemunu pasroviui. Didžioji Lietuvos upė, mintyse teregėta, nujausta iš skaitytų literatūros eilučių, girdėtų dainų, Nemunas – nebylusis visų didžiųjų istorijos įvykių liudininikas – dabar buvo čia pat. Širdį gildė džiugus jaudulys, sąmonėn smigo kiekviena mažiausia detalė. Susispietusios prieplaukose žvejų valtelės sūpavosi nuo garlaivio sukeltų bangų trindamosi šonais, srovės sunešti žvirgždo liežuviai, vienišas paukštis, skrendantis per Nemuną iš kairiojo, tylaus, miškais apaugusio kranto šion pusėn, kur piliakalniai, tarsi glausdami savo papėdėse miestelius, sapnavo tolimą praeitį.

Sustojo apžiūrėti Zapyškio bažnyčios, kopė į Veliuonos piliakalnius. Po nakvynės Jurbarkė kitą dieną plaukė toliau. Sustojo prie Rambyno kalno, apsilankė Bitėnuose pas Martyną Jankų. Aštuoniasdešimtmetis patriarchas su ilga žila barzda atrodė lyg pats būtų Rambyno legendų dalis. Bitėnus tuomet aplankydavo daug žmonių, Jankaus šeima vaišingai priimdavo svečius, papasakodavo apie praeitį. Namuose buvo saugoma Rambyno garbės svečių knyga.

Toliau plaukė į Kuršių marias, į Nidą. Po kelionės Nemunu, pievų, miškų žalumos, spalvų įvairovės tarsi atsivertė

knygos puslapiai, kuriuose parašytos kitokios mintys – dingos ir be jokių puošmenų. Jūra, smėlis, dangus. Ir amžinas judėjimas... kažkur – bangų, vėjo, debesų. Žūtbūtinė gyvybės kantrybė – šiurkščios žolės, įsikibusios į lekiantį, rodos, smėlį, pušies...

Susėdo ant kopos, kad susidarytų raidės MA – moksleiviai ateitininkai – nusifotografavo. Kitądien tęsė kelionę mariomis. Vandenys, palyginti su anapus Nerijos banguojančia jūra, buvo ramūs, tarsi po didžiuliu tylos gaubtu. Žvejų dorės pilkomis burėmis, rodėsi, rymo ant marių. Iš Klaipėdos toliau vyko autobusu į Palangą, vėliau – į Kretingą. Pernakvoję vienuolyne ir praleidę Kretingoje vieną rekolekcijų dieną, išsiskirstė kas sau. Kelionė paliko daug įspūdžių, užsimezgė pažinčių. Tik nebuvo daug progų joms atnaujinti. Tiesa, po metų, 1939 vasarą su dalimi „Gamtos draugo“ ekskursijos dalyvių teko susitikti sporto stovykloje prie Alaušo ežero netoli Sudeikių. Septintokai turėjo dalyvauti toje stovykloje ir laikyti egzaminus bronzos ar sidabro sporto ženkleliui gauti. Reikėjo nubėgti 100 metrų per 14 sekundžių, nušokti 4 metrus į tolį, 1 metrą į aukštį, plaukti 100 metrų ir t. t. Už stovykloje praleistas dienas reikėjo mokėti, bet J. Kubilius buvo atleistas nuo mokesčio už laimėtą istorijos rašinio konkursą. Į stovyklą susirinko didelis įvairių gimnazijų ateitininkų būrys. Bendravo. Bet ir šiaip buvo linksma praleisti vasaros savaitę dideliame jaunimo būryje. Įvairūs renginiai vyko visą dieną. Skautų vadovas, kurį moksleiviai vadino Džiūgu, mokė įvairių skanduočių. Ironiškai nusiteikusiems gimnazistams buvo nelengva nuslėpti šypsena, kai reikėdavo sutartinai sušukti: „Trop, trop, lylio!“ Užtat vakare, kartais jau tylos valandomis, nežinia iš kurios palapinės pasigirsdavo darnus šū-

kis: „Trop, trop, Džiūgas velniop!“, kuri palydėdavo ne tokie darnūs juoko protrūkiai.

Laimingi, kas savo pastangomis ar prigimtinių dovanos dėka išmoko skaityti. Ne akimis ir lūpomis, bet siela ir protu, visomis dvasios galiomis. Kam kitų parašyti žodžiai lyg akmenėliai, mesti į vandens plynę, sukelia jausmų, vaizdų ir minčių judėjimą, bangavimą, pažadina sąmonę gyventi.

J. Kubilius skaitė daug, atsidėjęs, aistringai. Dingo dieno-raščiai, užrašai, laiškai ir rašiniai, bet išliko gimnazijos laikų sąsiuvinėlis su skaitytų nuo 1936 metų knygų sąrašu. Jame 411 įrašų. Knygos kuo įvairiausios – po Karlo Koppe „Anfangsgruende der Physik“ ir „Elementarinės algebros vadovėlio“ įrašyta poezijos antologija „Vainikai II“, keli romanai, ir vėl, protui panorus kažko griežtesnio, B. Kolupailos „Logaritminė liniuotė“. Knygos ir kūrybos bandymai nuvedė į jaunųjų literatų būrelį, kurį 1932 metais Raseinių gimnazijoje įsteigė mokytojas V. Maknickas (vėliau susitrum-pino pavardę ir pasivadino V. Makniu, tapo žymiu teatrologu, parašė Lietuvos teatro istoriją). Jam išvykus į Alytų, būrelį globojo mokytoja B. Saladžiūtė, vėliau P. Gailiūnas. Literatų būrelio susirinkimuose, kuriuose J. Kubilius pradėjo aktyviau dalyvauti nuo 1936 metų, galėjai išsakyti savo nuomonę apie draugų bei pripažintų rašytojų kūrybą, galų gale – parodyti savo kūrinius. Raseinių gimnazijos literatų kūrybą priimdavo „Ateities“ žurnalas, jame dažnokai galėdavai rasti B. Siliūno eilėraščių, vieną kartą tapo žinoma, kad vienas iš „Ateities“ autorių P. Orvidas yra bendramokslis A. Latvys.

Nuo 1937/38 mokslo metų J. Kubilius tapo literatų būrelio valdybos nariu. Rengdavo įvairius renginius: minėjimus, kūrybos aptarimus, literatūrinius teismus. 1937 metais gruod-

džio mėnesį surengtame minėjime J. Kubilius skaitė referatą apie J. Biliūno kūrybą, 1938 metais būrelio susirinkime apžvelgė J. Kossu-Aleksandravičiaus lyriką. 1939-aisiais literatai surengė didelę literatūros ir muzikos popietę, skirtą lietuvių poezijai po Pirmojo pasaulinio karo. J. Kubilius apžvelgė lietuvių poetų kūrybą po 1929 metų. Būrelio globėjas P. Gailiūnas pagyrė: tokį pranešimą galima būtų skaityti ir studentų seminare. Teko dalyvauti ir „teismuose“. 1939 metų gegužės 6 dieną Raseinių literatai išvažiavo į Tauragę „ginti“ Lietuvos bajoro, kurį pagal Maironio, Šatrijos Raganos, Lazdynų Pelėdos ir Žemaitės „liudijimus“ kaltino tauragiškiai. Šio „politinio proceso“ visiškai laimėti nepavyko, tačiau vis dėlto religiniu ir ekonominiu požiūriais jis buvo išteisintas. Už nusikalstamą gyvenimą tautiniu ir socialiniu-kultūriniu atžvilgiais bajoras buvo nuteistas „pakarti ant sausos šakos“, bet susizgribus, kad jis ir taip jau nebegyvas, byla buvo perduota Dievo teismui. Po metų, 1940-ųjų gegužę, panašus teismo posėdis vyko Raseiniuose. Šįkart „procesas“ buvo „civilinis“, raseiniškiai kaltino Jonaitį iš Lazdynų Pelėdos „Klaidos“ tautos ir tėvų atžvilgiu. Teismas paskyrė nesunkią bausmę: pagyventi inteligentų darbo stovykloje, kad pažintų pozityvaus darbo laimę. Įgijusį patirties J. Kubilių kartą paskyrė net teismo pirmininku. Teismą organizavo Raudonojo kryžiaus būrelis, o teisiamasis buvo girtuoklis. Jam buvo pareikštas griežtas nuosprendis.

Neįdomių dalykų gimnazistui J. Kubiliui nebuvo, nuobodis neegzistavo, įdomi atrodė kiekviena veikla. Buvo fizikų ir matematikų būrelio pirmininkas. Dalyvavo kraštotyrininkų ir gamtos mėgėjų būrelyje: kėlė inkilus, keliauvo pėsčiomis po apylinkes. Buvo kooperatyvo „Viltis“ valdybos narys, 1938 metų pavasarį kurį laiką pats prekiaavo

bandelėmis ir kava. 1937 metų spalio mėnesį įstojo į šaulių organizaciją. 1937 ir 1938 metais rinko tautosaką, pasiuntęs du rinkinius Lietuvių tautosakos archyvui Kaune net honorarą gavo: 24,70 Lt ir 29,45 Lt. Kartu su kitais džiaugėsi atgavus Vilnių 1939 metais, kalbėjo susirinkimuose ragindamas remti Vilnijos moksleivius. Žaidė šachmatais (buvo vienintelis, laimėjęs simultaną prieš tituluotą meistrą Levy). Savarankiškai mokėsi anglų, rusų, esperanto, senovės graikų kalbų. O kartais tiesiog spardė su draugais „bolikę“, žaidė muštuką, o žiemos metu, užsidėjęs už savus pinigus pirktas pačiūžas, suko ratus, plokštelių muzikai grojant ant Raseinių tvenkinio įrengtoje čiuožykloje. Baigus gimnaziją, paskutiniame savo draugų ateitininkų susirinkime J. Kubilius kalbėjo: „Ne atestatas, ne jo pažymiai parodo žmogų, kas jis yra, ko jis vertas, bet pats žmogus. Bus užmirštos istorijos datos, matematikos formulės, tačiau žmogaus charakteris lydės jį iki grabo lentos.“

Tad kokio gi charakterio J. Kubilius palieka gimnazijos sienas? Koks gi bruožas lydės jį metų metais? Kokį regime ties lemtingų metų slenksčiu?

Sklidinę veiklos. *Nunquam otiosus.*

Nuotrauka miesto sode

1939–1940 metai, baigiamoji gimnazijos klasė. Nedau gelis nujautė, kad išaušo ir paskutiniai nepriklausomos valstybės metai. „Ateityje“ svarstomos tos pačios – sviugdos, religinio auklėjimosi – temos... Daug dėmesio skiriama Vilniaus atgavimui, raginama veikti, kad Vil-

niaus kraštas kuo greičiau įsilietų į Lietuvos gyvenimą. Netgi vilniečio moksleivio 1939-ųjų rugpjūčio pabaigos, Antrojo pasaulinio karo išvakarių, reportažas iš Lietuvos–Lenkijos pasienio, nepaisant jau prasidėjusių lenkų ir Raudonosios armijos kovų bei vokiečių antskrydžių, baigiamas optimistiškai: „Galų gale Vilnius, nuo visokių okupantų tiek iškentėjęs, atiteko į savo šeimininko rankas, kad dabar pasilsėtų, sustiprėtų, kad tikrai galėtų būti Lietuvos sostinė.“*

Ateitininkai rengėsi dideliame savo kongresui Vilniuje, skirtam 30 metų veiklai apžvelgti.

Tačiau baigiamajai klasei pirmiausia rūpėjo egzaminai. Jie prasidėjo 1940 metų gegužės 17 dieną, baigėsi birželio 14-ąją. Reikėjo išlaikyti lietuvių kalbos ir literatūros, vokiečių, prancūzų, lotynų kalbų, matematikos ir istorijos egzaminus. Reikalavimai buvo labai griežti: iš 26 moksleivių brandos egzaminus išlaikė tik 11.

Birželio 14 dieną, šeštadienio popietę, egzaminus išlaikiusiems aštuntokams buvo įteikiami atestatai. J. Kubilius kalbėjo moksleivių vardu. Kapelionas siūlė pakritikuoti gimnazijos direktorių matematiką J. Kartaną už per didelį reiklumą egzaminų metu. Jonas susilaikė. Direktorius santūriai šypsojosi. Jis negalėjo žinoti, kad jam liko vos pusantro mėnesio laisvės. 1940 metų liepos 30 dieną buvo suimtas, kalintas Raseiniuose, Kaune. Kaip tautininkų veikėjas nuteistas aštuoneriems metams ir išvežtas į Vorkutą. Ten ir žuvo 1944 metais.

Tačiau atestatuose trūko visų reikiamų parašų, todėl juos teko palikti mokykloje. Liepta ateiti kitą dieną. J. Kubilius

*Černius J. Bomboms sprogstant. // Ateitis. – 1939–1940, sausio mėn.

1940 m. birželio 16-oji. Paskutinė gimnazistų nuotrauka. Pirmoje eilėje sėdi: J. Kubilius ir S. Daktaravičius. Antroje eilėje stovi: S. Čepas, A. Latvys, G. Abramčikas, V. Grabauskaitė, I. Goštautaitė, auklėtojas A. Lipniūnas, A. Gulbinaitė, B. Kriščiūnas, V. Pratapaitė, A. Selvanas.

išėjo į paskutinį ateitininkų susirinkimą vienoje sodyboje netoli Kalnujų. Čia vėl kalbėjo: „Kaip gėlės, kaip kvapūs žiedai nužydi, nuklysta gimnazistiškos dienos į praeitį. Jos nusineša kartu gražiausią jaunystės dalį.

Buvo... praėjo... Šiandieną belieka tik atsisveikinti su jomis, su gimnazija. Bet ne taip lengva... Per daug susigyventa su tuo kukliu gimnazistišku apdaru, tiesa, dažnai nusi-trynusiomis rankovėmis, dėmėtais, užsiraičiusiais atlapais. Tačiau daugiausia susigyventa su draugais ateitininkais. Bendri siekimai, bendri vargai vadinamosiose katakombose sujungė visus ryšiais, kuriuos sunkiau atraizgyti negu Gordijaus mazgą. Nes čia formavosi charakteris, kuris yra

svarbiausias dalykas gyvenime. (...) Šviesus šviesus atminimas liks mumyse tų gražių laikų. Valandėlei, kuri praleista tarp idėjos draugų, norėtusi pasakyti Fausto žodžius: „Verweile doch, du bist so schön!“

Į Raseinius grįžo jau švintant. Švelnias ryto prieblandas draskė šiurkštūs garsai: žlegėdami geležies šarvais, riau-modami plentu važiavo Raudonosios armijos tankai.

Išklausę pamaldas ir gimnazijoje atsiėmę atestatus, dar susirinko miesto sode nusifotografuoti. Visai netoli, kone užkimšęs visą siaurą gatvelę stūksojo tankas.

Nuotraukoje sustingo paskutinė gimnazistiško gyvenimo akimirka. Niekas nesišypso. Tartum nujaustų tai, kas jau nesustabdomai artėja – nepritekliai, netektys, daugybė sunkių apsisprendimų ir kompromisų... Visiems prasidės kitoks gyvenimas. Taip pat ir klasės auklėtojai S. Lipnickui (vėliau pakeitusiam pavardę į Lipniūno, kunigas A. Lipniūnas – jo brolis). Vokiečių okupacijos metais gyvens Biržuose, redaguos laikraštį. Po karo glausis prie bažnyčios, zakristijonaus, vaidins neraštingą. Vėl „mokysis“ rašto. Po TSKP XX suvažiavimo prisipažins valdžiai, vėl atvirs Lipniūnu. Niekada nebeteks mokytojauti.

Nusifotografavę atsisveikino, išsiskirstė. Kai kurie niekada nebesusitiks.

Tą pačią dieną J. Kubilius grįžo į tėviškę.